

MASARYKOVA UNIVERZITA

STŘEDISKO PRO POMOC STUDENTŮM SE SPECIFICKÝMI NÁROKY

Úvod do studia znakových jazyků

Podzimní semestr 2013

Brno, 21. listopadu 2013

MASARYKOVA UNIVERZITA

STŘEDISKO PRO POMOC STUDENTŮM SE SPECIFICKÝMI NÁROKY

Komunikační výpovědní funkce

Brno, 21. listopadu 2013

KOMUNIKAČNÍ VÝPOVĚDNÍ FUNKCE

- Poznámka na úvod: Výzkumníci znakového jazyka pracují s jednotlivými výpověďmi. Je tu však jedno úskalí, na které výzkumníci narážejí: někdy je **těžké jednoznačně stanovit, kdy je začátek a konec výpovědi**, zejména u spontánních projevů rodilých mluvčích. Jedním ze signálů, které mohou určit konec výpovědi, jsou např. pauzy, ruce mimo znakovací prostor.
- K rozlišování typů komunikačních funkcí jednotlivých výpovědí slouží především **nemanuální prostředky**. Kromě nich se mohou použít i prostředky lexikální.

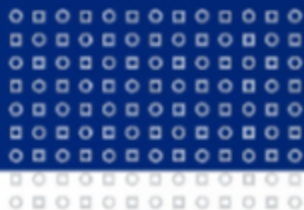

KOMUNIKAČNÍ VÝPOVĚDNÍ FUNKCE

- U znakuujícího je potřeba rozlišit typ mimiky:
 - a) jako součást přirozeného vzhledu znakuujícího,
 - b) motivované negativním/pozitivním postojem znakuujícího,
 - c) jako součást znaku (např. orální komponent)
 - d) **plnící syntaktickou funkci** (např. pro vyjádření negace, vztahů mezi jednotlivými výpověďmi apod.)
- **Role nemanuálních složek je významná jak v morfologii, tak i v syntaxi. V syntaxi je ovšem její role významnější.**

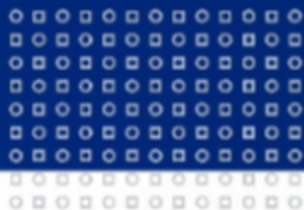

KOMUNIKAČNÍ VÝPOVĚDNÍ FUNKCE

- Americká lingvistka Baker-Shenková (1986) zkoumala v americkém znakovém jazyce 13 druhů vět (WOMAN LEAVE BOOK).
- Popisuje konkrétní případy, **kde a jak se mimika ve větách** ve znakovém jazyce používá, např. ve funkci oznámení, otázek, podmínek, záporu, ve vztažných větách, při topikalizaci, aj.
- Zde probereme komunikační funkce

OZNAMOVACÍ, TÁZACÍ, ROZKAZOVACÍ A PŘACÍ.

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE OZNAMOVACÍ

- **OZNAMOVACÍ VĚTA KLADNÁ**

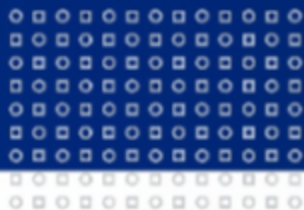
- v ASL (americkém znakovém jazyce) nejsou žádné nemanuální prostředky
- v ČZJ (českém znakovém jazyce) se většinou objevuje mírný pohyb hlavy (přikyvování).

- WOMAN LEAVE BOOK

.....HL mírně ↑↓

KAMARÁD BYDLET OLOMOUC

Překlad: *Kamarád bydlí v Olomouci.*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE OZNAMOVACÍ

• OZNAMOVACÍ VĚTA ZÁPORNÁ

(o negaci podrobněji viz dokument Vyjádření negace v ČZJ)

• v ASL kroucení hlavou (ne), zamračené obočí, pokrčený nos, zvednutý horní ret

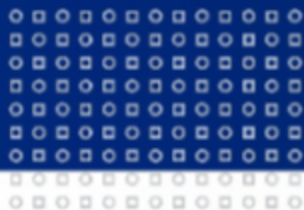
• v ČZJ kroucení hlavou (ne), koutky svěšené dolů, svraštělé obočí

• WOMAN LEAVE BOOK

HL → ←

• KAMARÁD BYDLET_{NE} OLOMOUC

Překlad: *Kamarád nebydlí v Olomouci.*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE OZNAMOVACÍ

• PRAVDIVÉ TVRZENÍ

- větu předchází kývání hlavou, které pak trvá po celou dobu artikulace věty.
- v ČZJ můžou být i svěšené koutky úst a zdvižené obočí
- WOMAN LEAVE BOOK

.....HL ↑

KAMARÁD BYDLET OLOMOUC

Překlad: *Ano, kamarád bydlí v Olomouci.*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

- Otázky rozlišujeme běžně podle typu odpovědí na zjišťovací a doplňovací.

ZJIŠŤOVACÍ:

- na tyto otázky odpovídáme **ano-ne**,
- ve většině **mluvených** jazycích je rozdíl mezi oznamovací a tázací funkcí **v intonaci, případně i ve slovosledu:**

ČJ: Bydlíš v Brně. X Bydlíš v Brně?

AJ: You can write. X Can you write?

- tyto otázky bývají označovány jako **yes-no question**

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

ZJIŠŤOVACÍ:

Příklad zjišťovací otázky v českém znakovém jazyce:

.....OB: zdviž.
.....OČI rozšíř.
.....HL ↑
TY BYDLET BRNO

Překlad: *Bydlíš v Brně?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

↑ DOPLŇOVACÍ:

• **používáme v nich tázací výrazy** typu: Kdo?, Co?, Kde?, Kdy? apod. Doplnujeme si informace o světě prostřednictvím odpovědí od adresáta.

• tyto otázky bývají označovány **wh-question** podle jejich počátečních písmen u tázacích výrazů v angličtině: **WHO, WHERE, WHEN, WHAT, WHY.**

OB: svrašt.

HL ↑

TY PRACOVAT KDE

Překlad: *Kde pracuješ?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

Otázky můžeme dělit také podle toho, komu jsou určeny, na:

1. DELIBERATIVNÍ (rozvažovací) - tyto otázky si klade mluvčí sám sobě, jsou výrazem nejistoty, pochybnosti

.....NOS pokrč

.....OB svařšt.

.....OB zvedn.

HL →← HL ↓

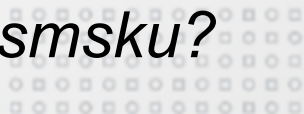
MK [MOB]

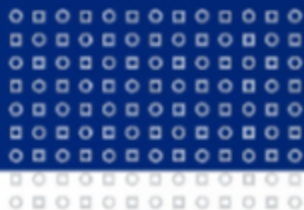
ŠKOLA KDE

NEVĚDĚT PSÁT-SMS

SPOJIT

Překlad: *Nevím, kde se škola nachází..., mám mu napsat smsku?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

2. NEDELIBERATIVNÍ – těmito otázkami se mluvčí obrací k někomu jinému. Tento typ se dále člení na:

a) pravé – záměrem je získat odpověď od adresáta:

OB: svrašt.

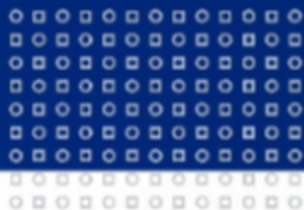
HL ↑

TY PRACOVAT KDE

Překlad: *Kde pracuješ?*

b) nepravé - nevyžadují odpověď od adresáta, jsou spíše konstatováním neočekávané, překvapující skutečnosti, mohou se dále dělit na podivové a tzv. řečnické. Obvykle v sobě zahrnují doplňovací otázku, ale obočí je zdvižené.

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

Příklady **nepravých otázek**:

.....NOS: pokrč.

.....OB: zdviž.

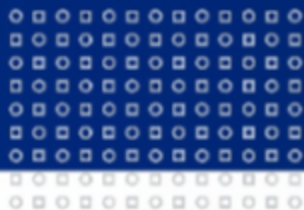
D-on MLUVIT PRAVDA

Překlad: *Mluví pravdu?* (Pokrčení nosu signalizuje údiv a pochybnosti znakovajícího o tom, že by subjekt hovořil pravdu.)

?řečn.

D-on NARODIT-SE KDE OLOMOUC

Překlad: *Narodil se v Olomouci.* (Jedná se o běžnou oznamovací větu.)

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

Jak jsme si ukázali, všechny uvedené typy otázek se vyskytují i ve znakových jazycích.

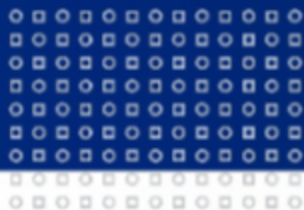
Výzkumníci znakových jazyků se shodují v tom, že se v tázacích větách využívají tyto jazykové prostředky:

- **nemanuální prostředky znakového jazyka**

Slouží k odlišení typů výpovědí s funkcí oznamovací od výpovědí s funkcí tázací.

- případně **tázací výrazy**.

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – nemanuální prostředky

ZJIŠŤOVACÍ OTÁZKY:

.....OB: zdviž.

Obočí jsou jedním z důležitých nemanuálních prostředků při tvoření otázek ve znakových jazycích. U zjišťovacích otázek lze zpozorovat jejich nápadné zvednutí.

.....OČI rozšíř.

Oči jsou rozšířené.

.....HL ↑

Hlava je v mírném předklonu.

TY BYDLET BRNO?

Překlad: *Bydlíš v Brně?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – nemanuální prostředky

ZJIŠŤOVACÍ OTÁZKY:

Pozn.

Podle Valliho a Lucasové (1995) mohou být u zjišťovacích otázek někdy ramena zdvižena a poslední znak držen (např. u věty MAN HOME?).

Podle Baker-Shenkové (1996) jsou nemanuální složky charakteristické pro typ zjišťovacích otázek vyjádřeny až u posledního výrazu (WOMAN LEAVE BOOK).

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – nemanuální prostředky

DOPLŇOVACÍ OTÁZKY:

OB: svrašt.

Obočí je svraštělé.

OČI přimh.

Oči jsou mírně přimhouřené.

HL ↑ /HL ↑↓

Hlava je v mírném předklonu.
Jinou možností při části
výpovědi mírně kývat hlavou.

TY PRACOVAT KDE

Překlad: *Kde pracuješ?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – nemanuální prostředky

DOPLŇOVACÍ OTÁZKY:

Pozn. Lingvisté Kyle a Wollová (1985) se zmiňují o „**závorkování**“ výpovědí, které se často objevuje u doplňovacích otázek. (př. WHY YOU GO AMERICA WHY)

“Závorkování” se vyskytuje i v českém znakovém jazyce.

KAM DOVOLENÁ SMĚR KAM

Překlad: *Kam pojedete na dovolenou?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – nemanuální prostředky

ZJIŠŤOVACÍ A DOPLŇOVACÍ OTÁZKY – funkce obočí:

- Výše uvedená tvrzení o **zvednutí a sraštění obočí** **neplatí vždy**.
- „*Například klade-li mluvčí doplňovací otázku proto, aby si již získanou informaci znovu ověřil, pozorujeme **namísto sraštění obočí jeho zvednutí a přikyvování hlavou.***“
(Hronová, 2002) Jedná se o tzv. ujišťovací otázku.
- Sraštění či zvednutí obočí v tomto případě pak **nevyjadřuje gramatický, ale pragmatický význam**. Jedná se o upozornění adresáta na otázku, na kterou je očekávána odpověď.

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – tázací výrazy

- V doplňovacích otázkách hrají důležitou roli. Pokud jsou ale používány **bez odpovídajících nemanuálních prostředků, nebude adresát otázce rozumět.**
- Tázacími výrazy v americkém/britském znakovém jazyce jsou WHO, WHAT, WHERE, WHEN, WHICH, WHY.
- V českém znakovém jazyce jsou to: **KDO, CO, KDE, KAM, KDY, JAKÝ, PROČ.**
- I když jsou zájmena (KDO, CO, JAKÝ) v českém znakovém jazyce nesklonná, lze najít dvě výjimky. Pro každé z těchto zájmen (KDO, CO) existuje jeden flexivní tvar.

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ

– tázací výrazy KDO, CO

kýváním hlavy.

Flexe zájmena CO

Základní tvar zájmena CO (tvar ruky O_T):

Flexivní podoba zájmena CO (tvar ruky B_1):

Tvar ruky B_1 se může použít jako alternativní znak pro vyjádření 6. pádu základní podoby tvaru ruky CO (O_T).

OB svrašt.

D-ty VYPRÁVĚT B ↑ -plocha

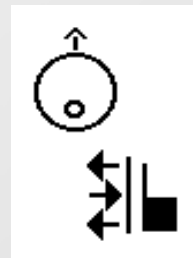
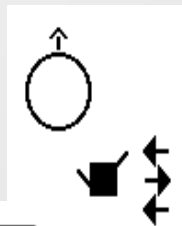
Překlad: O čem vyprávíš?

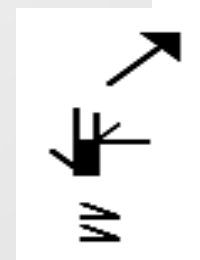
KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – tázací výrazy KDO, CO

Flexe zájmena KDO

Základní tvar zájmena KDO (tvar ruky Y nebo D):

Flexivní podoba zájmena KDO (tvar ruky γ):

Tvar ruky γ můžeme použít, když chceme vyjádřit vztah k objektu.

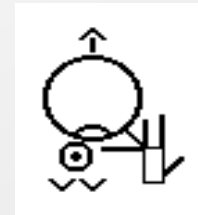
OB svrašt.

SMÁT γ -on

Překlad: *Komu se směješ?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE TÁZACÍ – tázací výrazy JAKÝ

Tázací zájmeno JAKÝ (tvar ruky γ)

bývá často alternováno **znakem pro zájmeno CO**
(tvar ruky O_T):

TR← TR→ ?doplň.

DNES POČASÍ DOBRÝ ŠPATNÝ CO

DNES POČASÍ DOBRÝ ŠPATNÝ JAKÝ

Překlad: *Jaké je dnes počasí?*

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE ROZKAZOVACÍ

- Rozkaz se v českém znakovém jazyce vyjadřuje především nemanuálně.
- Výraz obličeje je negativní, přísný. Obočí je svařené, oči mírně přimhouřené, přímý oční kontakt.
- Lze postřehnout i rychlejší a ráznější artikulaci znaku.

OB svařt.

OČI rozšíř.

SEDĚT^{RYCH} Překlad: *Sedět!/Sedni!*

Nemanuální prostředky lze kombinovat s výrazy ze znakového jazyka, které nesou význam rozkazu, příkázání, apod.

KOMUNIKAČNÍ FUNKCE PŘACÍ

- Přání se v českém znakovém jazyce vyjadřuje nemanuálními prostředky – mírně svráštělé obočí, při kyvování hlavou, vyšpulení úst, pomalejší artikulace.
- Lze doplnit znaky CHTÍT, PŘÁT, RÁD, TOUŽIT, které s příslušnou mimikou nesou význam přání, touhy.

.....VÝZ přání
PES KOUPIŤ CHTÍT

Doporučená literatura:

BAKER-SHENK, CH., COKELY, D. *American Sign Language. A Teacher's Resource Text on Grammar and Culture*. 3. vyd. Washington DC: Gallaudet University Press, 1996.

HRONOVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk III. (Tvoření tázacích vět). *Speciální pedagogika*, 2002, roč. 12 , č. 2, s. 113-123.

KYLE, WOLL, B. *Sign Morphology and syntax: the grammar of BSL*. IN: *Sign Language: The Study of Deaf People and Their Language*. Cambridge, 1985.

MOTEJZÍKOVÁ, J. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. [Diplomová práce.] Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007.

ŠŮCHOVÁ, L., NOVÁKOVÁ, R. *Slovosled a střídání rolí v českém znakovém jazyce - praktická cvičení*. [DVD-ROM]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

VALLI, C., LUCAS, C. *Linguistics of American Sign Language. An Introduction*. 2. vyd. Washington DC: Gallaudet University, 1995.

Děkuji za pozornost.

Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky Masarykovy univerzity

Šumavská 15, 602 00 Brno

Tel.: 549491105

Fax: 549491120

E-mail: teiresias@muni.cz

www.teiresias.muni.cz